

MAGYAR JOGÁSZEGYLETI ÉRTEKEZÉSEK.

Szerkeszti : Dr. Szladits Károly, a Magyar Jogászegylet titkára.

1907. ÁPRILIS HÓ.

271. SZ. XXXIV. KÖTET 6. FÜZET.

A SZTRÁJK JOGALAPJA.

IRTA

ÉS A MAGYAR JOGÁSZEGYLETNEK 1907. ÉVI MÁRCZIUS HÓ 23-ÁN TARTOTT
ÜLÉSÉBEN ELŐADTA

DR. ÁGOSTON PÉTER

NAGYVÁRADI KIR. JOGAKADÉMIAI TANÁR.

BUDAPEST.

1907.

Ara 40 fillér.

A Magyar Jogászegyleti Értekezések, július és augusztus kivételével, minden hó elején jelennek meg. — Az értekezéseket a Magyar Jogászegylet tagjai tagilletményül kapják.

A Magyar Jogászegylet igazgató választmányának tagjai:

Elnökök:	<i>Dr. Vavrik Béla</i> curiai tanácselnök;
alelnökök:	<i>Dr. Beck Hugo</i> curiai bíró; <i>Dr. Vécsey Tamás</i> egyetemi tanár; <i>Dr. Környey Ede</i> ügyvéd; <i>Dr. Nagy Dezső</i> ügyvéd, orsz. képviselő; <i>Dr. Székely Ferencz</i> koronaügyész;
titkárok:	<i>Dr. Szladi Károly</i> kir. törvényszéki bíró; <i>Dr. Illés József</i> kir. törvényszéki bíró, egyetemi magántanár; <i>Dr. Baumgarten Nándor</i> ügyvéd, egyetemi magántanár; <i>Dr. Lengyel Aurél</i> törvényszéki aljegyző;
ügyész:	<i>Dr. Kenedi Géza</i> ügyvéd;
pénztárnok:	<i>Dr. Vámosy Károly</i> ügyvéd;
könyvtárnok:	<i>Dr. Mészleány Artur</i> kir. albíró.

A magánjogi bizottság elnöke: *Dr. Vécsey Tamás.*

A büntetőjogi bizottság elnöke: *Zsitvay Leó.*

Budapesti választmányi tagok:

<i>Dr. Almási Antal</i> kir. albíró;	<i>Dr. Lévy Béla</i> ügyvéd;
<i>Dr. Balás Elemér</i> kir. ügyész;	<i>Dr. Magyary Géza</i> egyetemi rk. tanár;
<i>Dr. Balog Arnold</i> ügyvéd;	<i>Dr. Márkus Dezső</i> kir. táblai bíró;
<i>Dr. Balogh Jenő</i> egyetemi tanár;	<i>Dr. Nagy Ferencz</i> egyetemi tanár;
<i>Dr. Barna Ignác</i> kir. táblai bíró;	<i>Nagy Odón</i> ny. keresk. és váltó-törvényszék elnöke;
<i>Dr. Baumgarten Izidor</i> koronaügyész-helyettes;	<i>Dr. Neuman Armin</i> ügyvéd, egyet. rk. tanár;
<i>Dr. Chorin Ferencz</i> főrendiházi tag;	<i>Oberschall Adolf</i> v. b. t. t., a kir. curia elnöke;
<i>Dr. Concha Győző</i> egyetemi tanár;	<i>Dr. Pap József</i> a budapesti ügyvédi kamara titkára, egyetemi rk. tanár;
<i>Dr. Dárday Sándor</i> az állami számvevőszék alelnöke;	<i>Dr. Plösz Sándor</i> v. b. t. t., egyetemi tanár;
<i>Décsey Zsigmond</i> curiai tanácselnök;	<i>Dr. Polner Odón</i> kir. táblai bíró, egyetemi rk. tanár;
<i>Dr. Doteschall Alfréd</i> törvényszéki bíró, egyetemi rk. tanár;	<i>Dr. Reichard Zsigmond</i> kir. táblai bíró;
<i>Dr. Fodor Armin</i> kir. táblai bíró;	<i>Rickl Gyula</i> min. tanácsos;
<i>Dr. Friedmann Bernát</i> ügyvéd;	<i>Dr. Schwarz Gusztáv</i> egyetemi tanár;
<i>Dr. Gaár Vilmos</i> törvényszéki bíró;	<i>Dr. Szivák Imre</i> a budapesti ügyvédi kamara elnöke;
<i>Dr. Grosschmid Béni</i> egyetemi tanár;	<i>Dr. Tarnai János</i> curiai bíró;
<i>Dr. Gruber Lajos</i> kir. ügyész;	<i>Dr. Tóry Gusztáv</i> államtitkár;
<i>Dr. Heil Fausztin</i> közigazgatási bíró;	<i>Vargha Ferencz</i> koronaügyész-helyettes;
<i>Hérics-Tóth János</i> curiai tanácselnök;	<i>Dr. Vámbéry Rusztem</i> kir. ügyész, egyet. magántanár;
<i>Hodossy Imre</i> ügyvéd;	<i>Dr. Wlassics Gyula</i> v. b. t. t., a kir. köz- igazgatási bíróság elnöke;
<i>Dr. Horváth Ferencz</i> a budapesti kir. törvényszék elnöke;	<i>Dr. Wolf Vilmos</i> ügyvéd;
<i>Dr. Edvi Illés Károly</i> ügyvéd, nyugalm. kir. ügyész;	<i>Zsitvay Leó</i> a budapesti büntető-törvényszék elnöke.
<i>Dr. Imtling Konrád</i> államtitkár;	
<i>Dr. Katona Mór</i> egyetemi tanár;	
<i>Dr. Kovács Gyula</i> egyetemi tanár;	

Vidéki választmányi tagok:

<i>Dr. Angyal Pál</i> pécsi jogtanár;	<i>Dr. Nagy Ernő</i> kolozsvári egyet. tanár;
<i>Dr. Finkey Ferencz</i> sárospataki jogtanár;	<i>Dr. Nyulászi János</i> kassai ügyvéd;
<i>Dr. Jancsó György</i> kolozsvári egyet. tanár;	<i>Dr. Rózsa Izsó</i> a szegedi ügyvédi kamara elnöke;
<i>Dr. Jászi Viktor</i> debreczeni jogtanár;	<i>Dr. Révész Ernő</i> szabadkai ügyvéd;
<i>Halmágyi Sándor</i> nyug. kir. táblai bíró;	<i>Dr. Stipl Károly</i> a kecskeméti törvényszék elnöke;
<i>Horváth Jenő</i> győri kir. táblai elnök;	<i>Dr. Várady Zsigmond</i> nagyváradai ügyvéd;
<i>Kendeffy Domokos</i> a beszercei törvényszék elnöke;	<i>Dr. Vutkovich Sándor</i> pozsonyi jogtanár.
<i>Dr. Kolosváry Bálint</i> kolozsvári egyetemi tanár;	

Az igazgató választmány által választott jegyzők:

Dr. Bernolák Nándor törvényszéki aljegyző;
Dr. Lányi Márton törvényszéki aljegyző;
Dr. Proszwimer Béla ügyvédjelölt.

Tisztelt Teljes-ülés!

A jogászegylet keretében előadásra kerülő anyag rendszerint a jogdogmatika körébe vág s jogkonstrukciók körül forog. A jog továbbfejlesztését csak nagyon kevésen és ritkán szolgálják, a jogrendszernek megcsontosodott alapelveitől való eltérés szükségességét pedig legfeljebb ha egy-egy előadó meri évenként felvetni, a nélkül, hogy akár itt, akár az egylet keretén kívül visszhangot tudna kelteni. Tisztában vagyok azzal, hogy az én előadásomnak is ugyanez lesz a sorsa.

Akkor miért zaklat? kérdik most magukban a türelmetlenebbek. Akkor minek untat? kérdik a türelmesebbek. Akkor mit akar? kérdi a harmadik rész bizalmatlan tekintettel.

Fel akarom hívni mások figyelmét is erre a nevezetes problémára, fel akarom tární a magam meggyőződését azért, mert azt már mindenki tudja, hogy a sztrájkra a jogszabályok mai formáikban sehol és sohasem nyernek alkalmazást. Fel akarom hívni az általános figyelmet e kérdésre azért, mert itt új jogelvek alkotásának szüksége égető. Tárgyalnunk kell e kérdést azért, mert a törvényhozás eddigi működése az igazságnak meg nem felel. Tárgyalnunk kell e kérdést azért, hogy legalább a jóakarát hiányával, a buzgalom hiányával s kötelességmulasztással ne vádolhasson senki. Ne féljünk az igazságtól, ne féljünk az igazság következményeitől, hiszen ha mi sem bizunk az igazságban, akkor ki bizék benne?

A mikor a sztrájk kérdésének kutatásához fogtam, nem volt semmiféle előre megfogant véleményem arról, hogy helyes-e, jogos-e, igazságos-e? Épen ezért az egymással szem-

ben álló felek érveit elfogulatlanul vizsgálva iparkodtam eredményre jutni, ez azonban nem sikerült, ezért új úton indultam meg s alakítottam meg véleményemet. Ez úton a jog gazdasági alapjait, a társadalmi alakulást és ennek parancsoló tényezőit, ezeknek a joghoz való viszonyát vettem vizsgálat alá.

Az út, melyen haladtam, a jog természetes kialakulásának útja, s mégis szokatlan, mert az alkalmazott kutatás idegenszerűbb mint a tisztán elméleti.

Ezeket azért tartottam szükségesnek előrebocsátani, hogy a tárgyalás módja tekintetében előre tájékozva legyenek.

I. Minden alkalmazott és főnök, segéd és mester, munkás és vállalkozó közötti viszony helyes megítélése céljából ismernünk kell az alkalmazottaknak, mint társadalmi osztálynak helyzetét és ez osztálynak a tőkéhez való viszonyát. Épen ez az a kérdés, melyre nézve oly nagy tévedésben vannak a jogászok, mert foglalkozásuknál fogva mindig csak a tételes törvény rendelkezései alapján itélik meg a jogviszonyokat. A gazdasági fejlődésszülte alakulatokkal, a jogviszonyoknak ebből folyó változásával nem törődve a jogász a maga kétezeréves jogelveinek béklyóiba szorítva gondolkodik, elfelejtve azt, hogy ez elvek, más gazdasági viszonyok, a megélhetés eltérő feltételei, az egyéni érvényesülés, a közjogok eltérő szabályozása mellett jöttek létre. Ennek következménye nem lehet más, mint eltávolodás a való élet szükségleteitől, a többség jogi gondolkozásától.

A jogtudomány társadalomtudomány és ennek daczára sem a sociologia, sem a társadalomgazdaságtan elveinek a jogban való alkalmazásával nem találkozunk. Pedig az újkor nagy jogi kérdéseit e nélkül nem lehet megoldani. A jogtudomány e segédtudományaiban úgy a mult, mint a jelen szempontjából tisztában kell lennünk, hogy a jogszabályok jelentőségét át is értsük.

A kérdés részleteivel nem akarom untatni, de a későbbiek megértése céljából egynéhány tényt kell leszögezennem. A czéhrendszer az ipari munkás megélhetését biztosította ugyan, de egyúttal korlátozta is a munkást és gúmkodott is felette. A jobbágyi intézmény hasonlóképen biztosította a

földmives megélhetését és korlátozta szabadságát. A régi jogrendszerekben a jobbágság és ipari munkásság mindig mint együttesség, mint rend szerepelt. Az egyénnek nem volt szerepe.

A gép megszünteti a czéheket, az új rendszerű földmivelés és a gazdasági viszonyok változása megszünteti a jobbágságot. Minden fajta munkás a divatossá vált jelszavak szemüvegének segítségével is mint *egyén* jelenik meg, a jogász tehát az ő jogait mint egyénét szabályozza. Létre jő a *szabad szolgálati szerződés*. A mikor ezt törvényes intézménynyé tették, nem láthatták hogy milyen gazdasági viszonyok fognak bekövetkezni, de hogy ennek ilyen szabályozása már akkor helytelen alapon történt, azt az a körülmény is megvilágítja, hogy a szolgálati szerződést a római jogi *locatio conductio operarum* mintájára szabályozták. A római jognak ez az intézménye pedig oly esetekre vonatkozott, a mikor rabszolgatulajdonos adta bérbe rabszolgáit másnak végzendő munka céljaira. Ezeknek a szabályoknak szabad munkásokra való alkalmazását kimondani nem jelenthetett tehát mást, mint a megkötöttség nevének megváltoztatása mellett legalább is fentartani a megkötöttséget.

Tárgyilagossal szemmel nézve az Európában végbement változást kétségtelen tényként állapítható meg, hogy szabaddá csupán a vállalkozó lett, a földbirtokos helyzete pedig nem változott. A földmives a jobbágság felszabadítása után is épen úgy jelentkezik munkára az uraságnál, mint előbb s épen úgy az uraság állapítja meg a bérét, mint előbb. Sőt a munkásoknak, mint összetartozó osztálynak az előbbi rendi összetartozás helyébe lépése, minden rázkódás nélkül, sőt teljesen észrevétlenül megy végbe. Az uraság, illetve intézője hallgatag köti a szerződést, nem is áll szóba sem az egyesével, sem az összességgel, hanem a munka végeztével kiadja a részt együtt mindnyájuknak.

┌ Az ipar terén a helyzet eltérő. A czéhek megszüntetésével megszűnik az ipari munkásokat összetartó kapocs. Minden munkás külön áll társaitól, elszigetelve, kis műhelyekben legfeljebb négy-öt társával dolgozik. A nagyiparnak kellett kifejlődnie, hogy ez megváltozzék. A nagyipar e válto-

zást azzal idézte elő, hogy egy üzemben egymás mellett és egymás munkájának kiegészítőiként százakat alkalmazott. Az együtt alkalmazottak a gyár közelében tehát együtt laknak, bérük és így életkörülményeik azonosak, a mi az egyenlőség tényére hívja fel figyelmünket, a maguk egyenlősége és a mások különbözősége felhívja figyelmünket arra, hogy azonos érdekeik vannak. Az egyenlőség rokonérzést fakaszt.

Az ipari munkásoknak nemcsak a munkája lett kollektív, hanem egész élete, gondolkozása, érzése, szelleme, a minnek eredménye a testületi szellem keletkezése. A földművesek között a jobbágyi, rendi, mint szintén testületi szellem pedig meg sem szűnt.

Igaz, hogy a termelés nem minden iparban nagybani, de azért a munkások alkalmazási feltételei, a munkaidőtől a bérig ezekben az iparágakban is egyenlősültek s így az összetartozás érzését kifejeleztették.

Ezt a változást, mely az iparban végbement és az egyenlőséget eredményezte az összes munkások munkafeltételeire és azt, hogy a földművelés terén állandóan ilyen maradt a joggal foglalkozók nem vették észre és nem tágitottak a mellől a felfogás mellől, hogy a munkabéri szerződés nem eredményez semmi mást, mint «kötelmi jogi külön viszonyokat szabad és egyenlő egyének közt». Elfelejtették mint *Gierke*: «A magánjog socialis feladatai» című munkájában mondja, hogy «ez a szerződés nemcsak kötelmi viszonyt teremt, hanem ezt a személyt egy gazdasági szervezet tagjává teszi, melynek egyedüli hordozója a vállalkozó . . .»

II. A régi római társadalom gazdasági alapja egyedül a tulajdon, mert nemcsak a föld, a munkaeszközök és a tőke, hanem a dolgozó emberanyag: a rabszolga a termelő tulajdonában vannak. A középkor jobbágyrendszere sem különbözik a rómainál lényegében, csak külsőségeiben. Nem csodálkozhatunk tehát azon, mondja *Charles Benoist*,* hogy azelőtt csak a tulajdon számára hoztak törvényt. És nem csodálkozhatunk azon, hogy ez egyoldalú szempont következtében

* *Le travail dans l'état moderne* (Revue des deux Mondes 1900 december 15-iki szám).

a tulajdonos a nem tulajdonossal szemben a jog minden részén előnyben részesül.

Nem csodálkozhatunk tehát azon sem, hogy a tulajdonjog, vagyis a dolog feletti rendelkezés által a kötelmi jog oly szabályozást nyert, melynél fogva a háztulajdonos vagy szatócs sokkal kegyetlenebb zsarnokságot fejthet ki, mint Tiberius vagy Caligula.* A tulajdon révén válik lehetővé az, hogy egyik polgár a másik felett rendelkezik, hogy egyik a másiknak alá van vetve. Az ok, mely ezt különösen lehetővé teszi, az emberi erőnek, a munkának az emberrel való kapcsolata daczára a dologgal való egyenlő elbánása. A lakás bérlője a lakással, a vállalkozó a munkással rendelkezik, az utóbbival szabadabban, mert a lakás ingatlanban lévén természeténél fogva állít fel korlátokat.

A mai gazdasági élet a *gépen, illetve tulajdonon és a munkán* nyugszik, legalább oly részben a munkán, mint a tulajdonon, a mit a találmányok s az igények és az emberek számának nagy szaporodása idézett elő. A munka jelentőségének tehát kifejezést kellene a jogban nyernie. Miután pedig a társadalmi osztályok a tulajdon alapján csoportosulnak, két fő osztálya van a társadalomnak: a vagyonosoké és a vagyontalanoké. Ezek érdeke ellentétes lévén, a rájuk vonatkozó jogszabályok, melyeknek feladata az érdekek védelme, sem lehetnek azonosak. Egyelőre két magánjogi törvénykönyv kellene: a tulajdoné és a munkáé. Mielőbb el kellene készíteni, mert különben ezen is végig fog seperni a gyors és kellően át nem gondolt munkája a forradalomnak. Hogy milyen égetően szükséges volna ez, azt semmi sem világítja meg fényesebben, mint a legújabb polgári törvénykönyvek alapelveinek és részletes elveinek a római joggal való hasonlósága, sőt azonosossága. Pedig folyton azt hangoztatjuk, hogy a jognak a gazdasági viszonyokon kell nyugodnia, ezek pedig óriási változáson mentek keresztül.

Egy-két futópillantás a gazdasági változásra, melynek az újabb időben gyakran forradalmi lökést adott egy-egy újabb találmány, kétségtelenné fogja tenni, hogy a jog szabá-

* Menger, Neue Staatslehre: 139. l.

lyai ma nem lehetnek ugyanazok, mint a rómaiaknál voltak, sőt hogy olyanok sem lehetnek már, a milyenek csak egy század, sőt egy félszázad előtt voltak.

Az kétségtelen, hogy a tulajdonnak jelentősége csupán mint az életfentartás eszközének lehet s szabad lennie, hogy ebben a tekintetben lényeges változás következett be a jelenben. E változás szinte forradalmi, mert jóllehet a termelés célja és rendeltetése nem változott, eredményességének változása vissza kell hogy hasson a társadalmi s jogi viszonyokra, melyeknél a mennyiségi változások minőségi változást is jelentenek. Egy-egy találmány, mely valamely czikk előállítását megkönnyíti, nemcsak a régi szerszámokat teszi feleslegessé s újakat szükségessé, hanem a szükségletek kielégítésének lehetőségét is megnyitja oly irányban, melyben eddig zárva volt a nagy tömegek számára. Másrészről megváltoztatja a termelés módját, mert a míg az egyszerű szerszám a munkás szolgálatára való a termelésnél, addig a találmány folytán előállott nagy szerszám: a gép maga körül sok munkást csoportosít s szolgálatába hajt. Az egyszerű szerszámot a munkás kezeli, a gépet már csak kiszolgálja.

A találmány következtében a munka berendezése is átalakul tehát, a műhelyek megszűnnek, helyükbe a gyárak lépnek, az elszigetelt munka helyébe az összpontosított munka lép. De a gyár a munkán kívül is maga körül csoportosítja az embereket, állandó foglalkozást tudván adni a gyár közelébe vonja a munkástömegeket. A gyár nem megrendelésre, hanem raktárra dolgozván megváltoznak a munkások megélhetési, tehát gazdasági viszonyai s ennek következtében erkölcsi s szellemi életük. A gépek a munkát együttesé tevén, mi sem természetesebb, mondja Benoist, mint hogy a munkás élete, életfelfogása, gondolkozásmódja is collectivvé lesz. Megtanulja, hogy összes társaival együtt a gép kiszolgálója, a géptől függ s így támad fel benne az együttérzés is társai irányában, mely viszont a közös ellenség: a gép, illetve tulajdonosai elleni bizalmatlanságot, sőt ellenségeskedést váltva ki, úgynevezett osztályöntudattá lesz. Amit már természetesen megelőz a munkásoknak gazdasági osztálylává válása. «A másokkal való tervszerű együttműködésben,

mondja *Marx*,¹ a munkás ledönti az egyéni korlátokat és fajtája tulajdonságait fejtí ki.

Az osztályalakulás a másik oldalon természetesen szintén egyidejűleg megy végbe. A gép ugyanis szükségessé teszi a tőke egyesülését, a vállalkozó helyén esetleg csak pénzhatalom áll s nem a régi mester. A vállalkozó, mondja Benoist,² személytelenné válik, vagy olyanná, a ki csupán a gazdasági erejét adja s ennek daczára ma is azok a szabályok nyernék a munkáltatóhoz való viszonyra alkalmazást, melyek a régi mesterre álltak. A tőkés ma már nem is szakember, hanem tőkés, a kinek csak a haszon lebeg szeme előtt. A tőkésék érdeke csupán a haszon, mint czél elérése. E közös czél közös érdeket teremt köztük, s ezzel a tőkésosztály már meg is alakult. Miután pedig tudásban, műveltségben s így a kölcsönös megértésben messze felette állnak a munkásoknak, kétségtelen, hogy osztálylyá válásuk is gyorsabb s összetartásuk is nagyobb mint a munkásoké.

A munkásoknak jobb dolguk van ugyan ma mint régebben volt, de kérdés, hogy abban a mértékben emelkedett-e az ő állapotuk, mint az általános jólét. A mai korban viszont a munkások élet és munkafeltételei sokkal egyenlőbbek, mint azelőtt s így az egyes munkással szemben gyakorolt hatalmaskodás a többiek helyzetére hamarabb és érzékenyebben hat vissza mint azelőtt. Innen a munkásoknak az egyenlőség utáni törekvése a munkafeltételekben, a milyenek az egyenlő elbánás, a munkabér legkisebb mértékének megállapítása, a darabszám elleni törekvés.

Az állam alapja a gazdasági érdek. A gazdasági érdek pedig a nagy tömegeké s nem az egyeseké. Az államnak ebben, a tömegek érdekét előmozdító irányban kell haladnia, hogy fennállását biztosítsa. Ideje tehát, hogy a munka érdekében minél hathatósabb tevékenységet fejtsen ki a törvényhozó, mert az az állam fennállásának érdeke is.

A munkások a termelésnél együtt vannak, természetes,

¹ Das Kapital I. k. 286. l., 291. l.

² Le travail dans l'État moderne (Revue dex deus Mondes 1900 decz. 15. szám.)

hogy jogaikért egyesülten küzdenek. Az első esetben kénytelenek, a másodikban akarnak egyesülni, mert belátják ennek czélszerűségét. Hogy a fennálló törvények megváltoztatására törekszenek, az természetes azért, mert ezek a tulajdonon épülnek s nem a munkán. A jog azonban produktuma a gazdasági viszonyoknak — mondja a történelmi materialismus — alapul a technikai produkció szolgál, területe a a gazdaság, az anyagi javak egy bizonyos módon való előállítására és kicserélése határozza meg a társadalom jogi alakulását.

A joggal foglalkozók legnagyobb része azonban még mindig nem képes ezt átérteni s a kiknek meg volna rá a képességek, félúton megállnak, mint *Gierke* (*Sociale Aufgaben d. Privatrechts* című munkájában): már megállapítja, hogy a munkabéri szerződés több, mint egyszerű kötelmi viszony, mert a munkás általa egy a tőkés által egyeduralmilag kormányzott szervezet tagjává lesz s így az *ipari socialjog* kezd előtérbe nyomulni, de még ő is szabad akarat-elhatározásról beszél a munkásnál. Még ez a szabadabb felfogás is útjában áll a megfelelő jogi szabályozásnak, mennyivel inkább a régi, még ennyit sem látó felfogás. A földművesmunkások munkafeltételei pedig kezdettől fogva egyenlők maradván, a *gazdasági socialjog*, mely előbb rendi alapon létezett, meg sem változott.

III. Ez a gazdasági socialjog arra való, hogy a gazdasági igazságtalanságokat megszüntessék általa.

Kétségtelen tény ugyanis, hogy gazdasági igazságtalanságok léteznek. Az is bizonyos, hogy ezek elhárítása szükséges s az is bizonyos, hogy ez a jogi és erkölcsi elvek megváltoztatásával fog végbemenni. A gazdasági igazságtalanság megváltoztatásának módja pedig az erkölcsi visszahatás s ennek nyomában járó jogi visszahatás lesz. Vagy a mint *Schmoller* * mondja: «A magasabb művelődéssel, az érzékenyebb erkölcsi érzéssel, az erkölcsök és a jog fejlődésével fokozatosan áll csak be a változás». «A mint mi nem érezzük káros hatását, hogy nekünk a rabszolgotartás és az át-

* «A gazdasági igazságtalanság, a forradalom és a reform.»

öröklődő munkaszerződések nincsenek megengedve, épen olyan kevésbé szenved az angol ipar a mostani gyári törvények alatt, melyek harmincz évvel ezelőtt igen nyomasztóknak látszottak volna». Majd alább így folytatja *Schmoller*: «Igazságtalanság, ha bizonyos munkaadók rendszeresen arra törekednek, hogy lehetőleg sok gyermeket és tanoncot foglalkoztassanak, hogy ezáltal bizonyos számú foglalkozás nélküli egyén készletben legyen, kivel a dolgozókat sakkban lehet tartani . . .»

Csakhogy mindezeket az igazságtalanságokat a jogász nem veszi észre, ő csak azt látja, hogy az emberek egy része abbahagyja a munkát, jöllehet vállalta, ő csak szerződésszegést lát. Ő csak azt látja, hogy nagyobb bért és kevesebb munkaidőt követelnek a sztrájkolók. Hogy ennek a révén egy óriási gazdasági igazságtalanság lesz megszüntethető, mert a nem dolgozók munkát kapnak, az őt nem érdekli, mivel a konkrét eseten kívül mivel sem törődik.

Minden jogásznak közgazdásznak és sociologusnak is kellene lennie és akkor megértené *Kidd** kijelentését, mely szerint «Bármint vélekedjünk is, az a következtetés kikerülhetetlen, hogy a nép nagy tömege az ú. n. alsóbb osztályok szempontjából — még a mai előrehaladott civilizációkban is — ama feltételek, melyek közt ezek élnek és dolgoznak, most is nélkülözik a józan ész jóváhagyását». *Kidd* tehát még szigorúbban fogja fel a helyzetet, mint a jogász felfoghatná, a ki mindent az igazság szempontjából kell, hogy nézzen.

Ha már most nem az egyes eset, hanem általános társadalmi és gazdasági szempontból nézzük a kérdést, úgy kétségtelen, hogy egészen más eredményre jutunk a munkabérszerződés megítélése tekintetében. De két körülményre nézve kell tisztába jönni. Az első pont, hogy a munka nem *közönséges árucikk*, a rávonatkozó jogi elveknek is különböznie kell tehát azoktól az elvektől, melyek a közönséges áruira s dolgokra állanak. A munkaerő és ember el nem választható

* «Társadalmi evolucio» 68. l. Ford. Geöcze Sarolta. (A magyar tud. akadémia kiadványa.)

egymástól s így az embert sohasem szabad elfelejteni, a kivel a munkaerő össze van kötve. A második pont pedig, hogy a munkabérszerződést az általános helyzet szempontjából kell nézni, az kitűnik abból a már megvilágított körülményből, hogy egyéni munkabérszerződés nincs, hanem csak együttes szerződések vannak, mert a munkafeltételek, a munka, a bér, stb. minden egyenlő munkát végző munkásra nézve egyenlővé lett a mai társadalomban.

A jobbágyság megszüntetése és a bér munkásság kialakulása részletekbeni változást idézett ugyan elő, de a helyzetet lényegében nem változtatta meg. A míg a nép határozott tömegei a jobbágyság idején eleve meghatározott személytől függték, addig a bér munkásság eleve meg nem határozott személyektől függ. A bér munkás szabad szerződése az ő helyzetét annyiban változtatta meg, hogy nem kénytelen A-val szerződni, hanem B vagy C-vel is szerződhetik. A feltételek azonosak akárkivel szerződik, csak a munkaadó személye változik. De e tekintetben sem teljesen szabad, mert a miben azelőtt a törvény kötötte meg, abban most a szegénység köti és a jogadta szabad költözési joggal nem élhet.

A változott viszonyokhoz képest átalakult jogrendnél fogva az egyes munkás ugyan teljesen szabaddá lett az egyes munkaadótól, de a munkások összességének s nagy tömegének függése a munkaadóktól, mint összességtől, semmit sem változott.

A munkások összességét mint osztályt a vállalkozók vagy munkáltatók összességével, mint osztályal szembeállítva, az igazság követelményei sokkal világosabban szembetűnnek, mint az egyes munkás és az egyes munkáltató szembeállítás esetén. A szerződési szabadság az egyes munkás szempontjából megvan, az osztály szempontjából nincs. A munkásosztálynak ugyanis kell dolgoznia hogy megéljen, az egyes munkásnak szabadságában áll egyideig nem dolgozni s talán módjában az is, hogy a munkaadók közt válogasson. Az igazság vizsgálatának szempontjai szerint tehát különböző eredményekre jutunk. A jogszabályok azonban nem az elszigetelt egyénre, hanem a társadalom tagjára vonatkozáva, minden hasonló osztálybelire egyaránt kiterjednek, tehát nem

az egyes, hanem az összesség szempontjából bírálandók.) Az osztályhoz kötöttség tehát külön szabályokat tételez fel.

A gazdag és szegény osztály érdekei ugyanis ellentétesek, mert míg az uralkodó osztály életcéljai: a vagyon szaporítása, fentartása és élvezete — addig a nép nagy tömegének életcélja: az egyéni lét fentartása és fejlesztése, az élet s egészség biztonsága. Elégséges táplálék, lakás, ruházat a szellemi szükségletek kielégítése, rendezett családi élet, a testi lét sértetlensége . . .¹ Kétségtelen, hogy a törvényalkotó osztály a maga szükségletei szerint állapítja meg a jogrendet, de mert az alsóbb néposztály életcéljait sem nem érti, sem előmozdítani nem hajlandó, annak külön szabályozása szükségét el nem ismeri, ha figyelmének felhívása után szükségességét belátni képes volna is. Pedig a munkásság életcéljának megvalósítása is közjó, mert hiszen ez is mindenkinek jó. Nem helyes tehát, hogy ezt a mai államhatalom magánügynek tekinti, melynek szabályozását a «szereződési szabadság» elvei szerint tartja megoldhatónak.

A mai állam individualistikus, anélkül azonban, hogy ennek összes következményeit levonná, mert az egyéneknek sok oly joga van, melyet eleve védelemben részesít, nem gondolva arra, hogy e jog védelme s az újabban szerzett jog védelme egyesek részére kiváltságos helyzetet teremt. Igaz tehát a mit *Kidd* mond az élet küzdelmeiről: «a harcolók . . . nem egyenlő fegyverekkel harcolnak, mert egyik párt fegyvere tisztán a haszon csökkentésében áll, holott a másik párt fegyvere a jog, melynélfogva embertársaikat szükségre és éhezésre kényszerítik.»²

A mai jogrendszer a középkortól egy lényeges pontban különbözik, a középkori jogrend megkötötte a munkást, de e megkötéssel együtt megélhetését is biztosította, — a mai jogrend megköti, de megélhetését nem biztosítja.

IV. — Lehetetlen meg nem érteni azt, hogy a gazdasági viszonyok változásával megváltozik az embereknek az igazságosról táplált fogalma s így lehetetlen be nem látni annak

¹ V. ö. *Menger*: *Neue Staatslehre*: 25. s köv. 1. és 96. l.

² *Kidd*: i. m. 203. l.

a szükségességét, hogy a gazdasági viszonyok közvetlen hatása alatt álló munkabéri szerződés újabb szabályozása nem vált volna szükségessé. Lehetetlen be nem látni, hogy a munkabéri szerződést a viszonyok a munkások óriási számára nézve már előre megállapították, hogy ezzel szemben a munkásnak már nincs más szerepe, mint vagy elfogadni, vagy el nem fogadni azt. Lehetetlen be nem látni, hogy a szerződés nyújtotta előnyök teljes mértékben egyenlősültek. Lehetetlen továbbá kitérni az elől a tény elől, hogy azok a munkások, a kik a munkamegosztásnál fogva sokan együtt kérszítenek el egy cikket, mind érdekelve vannak a velük dolgozók munkafeltételei kérdésében épúgy, mint a velük dolgozók munkája eredménye tekintetében. Mi sem természetesebb tehát, mint az a törekvés, hogy a munkabéri szerződés feltételeinek közös megállapítására s a már előbb kötött szerződések feltételeire befolyást nyerjenek. Hogy ez a törekvés igazságos és jogos: az az előbbiekből szükségszerűleg következik. E célból a munkásoknak tehát egyesülniök kell. Ez egyesülésre annál nagyobb szükség van, mert a munkáltatók úgy is összetartanak. Már *Smith* felismerte e tényt mikor így nyilatkozik: «A ki azt gondolná, hogy a munkáltatók valóban csak ritkán szövetkeznek, az ép oly kevéssé ismeri a világot, mint magát a kérdést. A munkáltatók mindig hallgatagon, de tartósan s egyforma módozatok mellett egyesülnek azon célból, hogy a munkabér a tényleges állapoton felül ne emelkedjék.»

A mikor a munkások is belátva ez egyesülés s beavatkozásuk és befolyásuk érvényesítésének szükségét, ennek érvényt szerzendők a szerszámot letéve sztrájkba lépnek, csupán a gazdasági viszonyok előidézte helyzet következményeit vonják le. Mert bármennyire individualistikus alapon álljon is valaki, bármennyire is a mások jogkörébe való avatkozásnak tűnjék is az, ha a munkások egy társuk szerződése miatt a maguk szerződését megszegik, még sem helyezkedhetni más álláspontra, minthogy elavult jogszabályokkal az új viszonyok rendjét fentartani nem lehet. Új jog kezd kialakulni, mely a társadalom egyes osztályainak helyzetét szem előtt tartja, mely a régi formákat elveti.

Annak az új jogi meggyőződésnek a hatása alatt keletkeznek a munkások és munkáltatók közt ma már mindenütt a külföldön úgy mint nálunk általánossá vált *kollektív-szerződések*. Kétségtelen, hogy e szerződések kötésével az egyén, az egész individualis szerződési szabadság, sőt az individualis jogrendszer elve meg van támadva. A kollektív-szerződés magában foglalja azt az elvet, hogy az ebben megállapított feltételektől sem munkás, sem vállalkozó el nem térhet. Az egyéennek már most formailag sem marad egyéb joga, mint vagy megkötni, vagy meg nem kötni a szerződést.

A mit tehát a gazdasági viszonyok kialakítottak, azt a kollektív-szerződések szabályba foglalják. Így a viszonyok hatása alatt a belátás a jogi felfogás átalakítását eredményezi. E tekintetben az a felfogás ma már túlhaladta legujabb törvényeinket is, mert micsoda képtelen rendelkezés a kollektív szerződések kötésének általánossá válása idején fentartani s érvényt szerezni akarni oly rendelkezésnek, mint az 1884 : XVII. t.-cz. 162. §-áé, mely szerint: «Összebeszélések, melyekkel . . . a segédek oda törekszenek, hogy közös munkaszünetelés által a munkaadókat magasabb bér megadására kényszerítsék s általában tőlük jobb munkafeltételeket csikarjanak ki . . . jogérvénnyel nem birnak.»

Az ósdi felfogás benne van a kifejezésben, *segédekről* beszél a törvény ma, a mikor már csak munkás van, a kisipart tartja szem előtt, a mester és segédnek a czéhrendszerbeli patriarchális viszonyát. Elfelejtette, hogy ma már gyárok vannak s hogy a tömegárut kisipar nem termelheti, hogy ma a saját érdekében össze kell beszélnie a munkásnak a munkafeltételek megállapítása czéljából.

Épen így lehetetlen jogilag megindokolni az 1898 : II. t.-cz. 65. §-ának hasonló rendelkezését, mert a törvény 8. §-nak rendelkezése szerint az egy munkára vállalkozók egy birtokossal kötnek szerződést, sőt magának a törvénynek 7. §-a a közös munkára vállalkozottak egyetemleges felelősségét állapítja meg a gazdával szemben. Az egyetemlegesen felelős, kollektíve szerződő munkások összebeszélésének tilalma a régi jog elvei szerint sem indokolható, nemhogy a változott viszonyoknak megfelelően alakult jogelveknek megfelelően.

Kétségtelen, hogy e törvényes tilalmaknak egyedüli lét-alapja a törvénybe való foglalásuk. Kétségtelen, hogy e rendelkezés azon a helytelen gondolon alapszik, hogy a munkabéri szerződés individualistikus. Indokolni ezt a szabályt semmivel sem lehet akkor, mikor kétségtelen, hogy a munkáltatónak ilyen megegyezései léteznek. A kettő közt azonban lényeges különbség van, mert a munkás megkötése dacára viszonyainak kényszerítő hatása alatt könnyebben szegi meg, mint a munkáltató. A mint a viszonyok az individualis munkabéri szerződésre vonatkozó elvek gyakorlati alkalmazását elfelejtették velünk, éppen úgy elfelejtették azt, hogy az ilyen tiltott szerződések érvénytelenek, mert mire e szerződések kérdés tárgyává tehetők, a munkások már eredményt értek el általuk.

Jogelveink gyakorlati hasznavehetetlensége sehol sem olyan szembetűnő, mint a munkáskérdések körül.

V. A jogügylet céljáról és a jogügyleti akaratról nem szándékom bővebben szólni. Csak rámutatok arra a lehetetlen álláspontra, mely szerint a munkabéri szerződésben nyilvánítottatott akarat, a szerződési akarat. Ez elv alapján a munkásnak a szerződéssel az a célja, hogy dolgozzék, a munkáltatónak pedig, hogy bért fizessen. Hogy a munkásnak csupán megélhetésének biztosítása, a munkáltatónak pedig az elérendő nyereség, vagy kényelem lebeg szeme előtt, erről úgy látszik semmit sem tud a jogtudomány. Ne csodálkozzunk azonban azon, hogy a munkás tud róla, mert az ő gondolkozását nem zavarta meg a jogelmélet. Miután a munkásnak az a célja, hogy a maga és családja megélhetését, a munkásság életfeltételeinek biztosítását érje el a munkaszerződés által, mihelyt ezt akár a munkáltató, akár ettől független körülmények behatása következtében biztosítva többé nem látja, magát a szerződés teljesítésére tovább kötelezve nem is tekinti s ekkor bekövetkezik a sztrájk.

Kétségtelen, hogy a munkabéri szerződést, ennek megszégését és a sztrájkot nem lehet s nem szabad a jognak azon szabályai szerint elbírálni, melyek ma minden ügylet elbírlásánál egyformán irányadók s melyeket a jogegyenlőség követelményének tekintenek. Egészen eltekintünk attól, hogy ezek a szabályok általában is helytelenek.

Nem szabad e szerződésszegést azzal az esettel azonosítani, a mikor a háztulajdonos a bérlőt jogtalanul kiteszi a bérletből, hiszen a munkabérszerződés jogi természete sincs még tisztázva, kérdés, hogy nem a munkaerő, illetve energia eladása forog fenn?

Az alkalmazandó szabályokat tehát nem lehet előre megjelölni, de annyi bizonyos, hogy legalább a jogi egyenlő elbánást kell biztosítani, a mi azonban soha sem lehet az egy szabály alá vonás.

A jogegyenlőség egy alsóbb foka a mindenkire nézve egyenlő jogi elbánás. A jogegyenlőség magasabb foka az elkülönítés, a viszonyok s a személyek különös sajátságaihoz való alkalmazkodás.¹ A munkások szövetkezése tekintetében csak az előbbi s alsóbb rendű jogegyenlőség követeléséig jutottunk, de máris közbehangzik különböző oldalról a magasabb foku jogegyenlőségnek ellentétes jelentésben vett követelése, mely az alapelvekben látszólag megegyezik a jogegyenlőséget követelők alapelveivel. Ugyanigy okoskodnak, mint az egyenlőség követelői, nevezetesen így a feladatok és kötelességek különbözősége a jogok különbözőségének is alapja s addig míg a vállalkozónak más kötelességei vannak, mint a munkásnak, más jogainak is kell lennie.² Az ellentét már most itt kezdődik, mert a míg a jogegyenlőség követelői a több vagy terhesebb kötelesség ellenértékeként legalább annyi jogot követelnek, a mennyi joga másnak kevesebb vagy kisebb kötelességgel van, ha több vagy nagyobb jogot hiába követelnek; addig a másik oldal épen ellenkezőleg kevesebbet tart megadhatónak.

A hol a munkások a vállalkozóval szemben erősebbek, rögtön felhangzik a védelem szükségessége utáni követelés, mert a jognak kötelessége a gyenge védelme; de azt mindenki elfelejti, hogy a munkás állandóan és általában a gyengébb fél, tehát általános s állandó védelemre szorul, míg a vállalkozó gyengébb volta csak átmeneti³ lehet, ha egyáltalán

¹ Nem is gondolunk itt arra az egyenlőségre, melyre *Menger*: *Neue Staatslehre* 82. s. köv. lapjain czéloz.

² *Wenkstern*: *Arbeitsvertragsgesetzgebung* (1900.) 41. 1.

³ Ezt elfelejti *Wenkstern*: i. m. 55. lap is. — *Navratil*: A gáz-

lehetséges. A vállalkozó ezen erősebb voltánál fogva oly feltételek mellett köti a munkaszerződéseket, a milyenek mellett neki tetszik,¹ a feltételeket diktálja s a munkásokra rákényszeritheti,² a minek a lehetősége nem volna szabad, hogy meg legyen, a minek viszont csak úgy lehet útját állni, ha a munkások a szerződési feltételek megállapításánál épp úgy érvényesülnek, mint a munkaadók. Ma azonban a munkaszerződés kiegészítését tevő munkarend megállapításába még beleszólása sincs a munkásoknak.³ Mert a mint helyesen állapítja meg Meszlény Artur,⁴ a munkarendet (1884 : XVII. t.-cz. 113. §.) a gyáros diktatori hatalommal szabja meg s ebben állapítja meg az egyes munkás munkakörét, a munkaidőt, a leszámolás idejét, a bérfizetés módját, a felmondás határidejét, a pénzbírságot stb., egy szóval úgy rendelkezik a munkással, mint egy neki alárendelt személylyel s tény, hogy nem teszi, sőt a törvényben sincs arra kötelezve, hogy a munkásnak a szerződéskötéskor a munkarendet megmutassa. Tény az is, hogy a munkarend a munkásnak a gyárossal szembeni jogai és kötelességeinek úgy szólva egészét magába foglalja s mégis a gyáros ezt később is jogositva van megváltoztatni.

A jogegyenlőség legelső követelménye tehát, hogy a munkások szövetségei ép úgy elismertessenek, mint a hogy a kartelszerződéseket elismerik. Mert *Brentano*⁵-nak teljesen igaza van : mind a kétféle koalíció az azt kötők érdekének védelmére jó létre.⁶ A mivel szemben igazán naivság azzal előállani, hogy a munkásszövetség azért nem ismerhető el,

dasági élet és a jogi rend (1905) 44. l. szerint a tőkés soha sem gyengébb a munkásnál.

¹ *ab Yberg* : i. m. 113. l.

² *Smith* : *Wealth of Nations* (Macculloch kiad. 1855. Edinbourg) : 30. l.

³ Kivételesen az 1891. évi német ipartörvény alapján a munkásoknak is biztosítva van a munkarendre való befolyás. De nálunk nincs, l. 1884 : XVII. t.-cz. 113. §.

⁴ Magánjog politikai tanulmányok 185. l.

⁵ «Die Woche» 1899 jun. 24. «Moderne Grosskartelle u. Arbeiter-coalitionen.»

⁶ Azt is mondja különben, hogy a sztrájk sokszor a jogegyenlőség kiküzdése érdekében folyik l. *Auerbach, Lotz u. Zahn* : i. m. *Einleitung* XXI. l.

mert az a jelen tevékenységét, csak a jövő sokkal nagyobb céljának eszközeül tekinti. Az ilyen ellenvetésekből s abból, hogy a vállalkozók kartellja a munkásokra csak előnnyel jár, mert a munkát is biztosítja; sőt hogy a kartell az összesség érdekében is üdvös,¹ csak a legegyszerűbb felfogás tűnik ki, melylyel vitába bocsátkozni is felesleges. Mert ha megáll ez az állítás, akkor nemcsak ez a mai gazdasági rend, hanem még a középkori is túlszabad s helytelen, egyedül a munkaadók feltétlen rendelkezési joga a munkással, tehát a rabszolgaság a helyes.

Az az állítás, hogy a munkások szövetségeinek azért nem lehet oly jogot adni, mint a vállalkozóknak, mert nem az összes munkások állanak szövetségben igaz ugyan, de az is áll, hogy nem az összes termelők állanak kartellben, tehát ezeknek kartell iránti joga sem volna elismerhető.

Hogy a szervezetek határozzák meg a munkafeltételeket, ezek pedig a munkások kisebbsége, tetszetős kifogás, de még sem állhat meg, mivel az a körülmény, hogy kevesebb vagy több-e a szervezett munkás, nem határoz, mert legfeljebb annyi áll, hogy a szervezett munkások vezetik a nem szervezetteket.²

Mennyivel inkább a helyzet magaslatán áll Hicks-Beach volt angol keresk. miniszternek 1890 ápril 12-én mondott beszéde, mely szerint a gyárosok és munkások közötti egyenetlenségek akkor szüntethetők meg, ha a munkások szervezve vannak.³

Világos már most ezekből az elmondottakból: 1. hogy a munkabérek a piaczi konjunkturák alakulása szerint egyenlősültek minden iparágban; 2. hogy a bérek nem a munkaképesség arányában emelkednek; 3. hogy az egyes munkás tényleg nem köt a munkáltatóval szerződést; 4. hogy a kollektív szerződések csupán a piaczi áralakulás megfigyelése alapján keletkeztek; 5. hogy a kollektív szerződések nem

¹ *Wenkstern*: Arbeitsvertragsgesetzgebung (1900.) 11. l.

² *Wenkstern*: Arbeitsvertragsgesetzgebung (1900.): 27. l. egyenesen úgy beszél, mintha egy sztrájkoló állna szemben az összességgel s ez egy birná sztrájkra a többit.

³ Idézve *Auerbach, Lotz, Zahn*: i. m. LXXV. l.

az összes érdekeltek közbenjöttével kötik. Ez elvekre való tekintettel kellene tehát a sztrájkot szabályozni s nem az individualis jog alapján.

VI. Tisztába jöven ezzel, tisztába kell jönni azzal is, hogy a munkaerő bérbeadása a személy lekötésével is jár és azzal, hogy a munkás munkaerejét csak azért adja bérbe, hogy ez által megéljen. A munkás tehát a munkabéri szerződést kényszer hatása alatt és nem akaratának szabad elhatározása alapján köti. De különben is, hogyan lehet a személy lekötése és valamely áru szolgáltatása iránti szerződésnél egyforma akaratelhatározásról beszélni.

De elfogadva még ezt az alapot is, kétségtelen, hogy ez a viszonylagos akaratelhatározási szabadság sincs meg. Ennek a megvilágítása céljából elég a munkabér statisztikára, a lakástatisztikára, a nép elszegényedését és elnyomorodását megvilágító adatokra, a mindennap látható nagyvárosi és falusi nyomoruságteli képekre utalni. A ki annak a bizonyítására, hogy a szegény munkásnép ma mérhetetlen nyomorban van, adatokat követel, az az adatoknak sem fog hinni.

A munkásosztályt állítottam szembe a munkáltatókkal s így nem is kell kutatnom azt, hogy minden konkrét esetben nem volt-e a munkás olyan nyomorban, hogy akaratelhatározása a munkabéri szerződés kötésekor teljesen hiányzott, elég tudnom: 1. hogy a munkás megélhetésének egyetlen módja a munkaerő bérbeadása; 2. hogy a munkásság mint osztály a legnagyobb nyomorban van.

Minden egyes munkásra nézve ebből már most megállapítható az akarat szabad elhatározásának hiánya a szerződéskötéskor, a minek következményeit a mai jogrend egyáltalán nem hajlandó levonni, sőt épen ellenkezőleg külön büntető szankciókkal biztosítja a munkabéri szerződés megtartását.

Elteltekintve azonban ettől, kétségtelen tény, hogy a munkás a munkabéri szerződéssel a maga rendes életmódját akarja biztosítani s a jogász gondolkozás rendkívüli hiányára vall, hogy ezt a körülményt a jogász meg nem érti s hogy ebben a tekintetben laikusok utmutatására szorul. S e tekintetben, ha nem is a konjunkturák, hanem a munkabéri

szerződés külső körülményeiben beállott s előre nem látott nehézségek figyelembe vételét, már nálunk is ajánlják. Így *Ambrus Sándor*, Békésmegye alispánja 1906. első félévi jelentésében ezeket mondja: «Arra is szükség volna, hogy oly esetekben, midőn akár a mostoha időjárás, akár az eltöltött munkaidő tekintetében, akár bármely más okból a szerződésileg elvállalt aratási munkálatok minősége megváltozik, a munkások a munkabérek méltányos módosítását, legfőként a rendesnél jóval túl menő munkaidő kárpótlásául utólag igényelhessék.»

Még a külső körülmények szülte hátrányok viselése is a munkást terheli és ő lekötve marad az eredeti feltételek mellett a munka nehezebbé válása, tehát kisebb jövedelmezősége daczára. S mindez a helytelen elv, mely ellenkezik a munkabéri szerződés természetével, a jogászoknak nem tűnik fel s a munkások hátrányára hozott újabb s újabb törvények nem mozdítják meg a jogász közvéleményt.

A munkabéri szerződés célja kétségtelen a standard of life biztosítása. Ezt pedig a viszonyok alakítják ki s állapítják meg. Ez az életmód a viszonyok hatása alatt áll s olyan, mellyel a munkás megelégedve csak ritkán van, de melyet addig, míg a többség elfogadja, maga is elfogad. Amint a többség az életmódot, melynek a munkabér az alapja, kevesli, a munkabér emelését fogja követelni. A munkabért a kereslet s kínálat viszonya állapítja meg, mégis úgy, hogy a kínálat emelkedése sem lehet alkalmas arra, hogy a munkabért a fentartási költségeken alul leszorítsa, de a fentartási költség is viszonylagos és rendes körülmények közt a családtagok átlagos számának rendes életviszonyok melletti megélhetés költségével egyenlő.* Másrészt a munkabért nem a még szükséges utolsó, vagy néhány utolsó állapítja meg, hanem a munkások szervezett voltánál fogva a szükséges összesek többsége s a mennyiben még nem, úgy a törekvés oda irányul. Miután pedig ez csak akkor lehet, ha ezek mind, vagy legalább nagy részben a munkát nem találtak által nem pótolhatók, a mi egyúttal az illető iparág virágzását

* *Lehmkuhl* : i. m. 35. l. a családi bért követeli tehát.

is bizonyítja, vagy azt mindenesetre, hogy hátrányosan nem változott.

Miután már most az életmód javítása a körülményektől függ, ezek a körülmények pedig nemcsak a fenti külsők, hanem belsők is, t. i. az egy égban alkalmazottak véleménye arra nézve, hogy munkájok feltételei nem megfelelők, ezen ha többségi vélemény, közvéleménynek nevezhető tényező befolyást csak úgy nyer az életmódra, ha a munkaadó a kifejezett vélemény előtt meghajol, vagy ha ezt tenni nem akarná, a meghajlást kikényszerítik. Az összes feltételek a bér és idő, a bánásmód, a munkán kívüli elbánás stb. mind hozzá tartozik a munkásoknak a vállalkozóval összefüggő munkafeltételeihez, melyeknek megváltoztatása tehát a sztrájjal elérhető. Miután ez csak úgy történhetik, hogy az alkalmazottak kilépésével a munka megszűnik s nem akként, hogy újak lépnek be, a mi különben is csak az újonnan alkalmazottak helyzetét javítaná, az alkalmazottak munkabeszüntetési jogát el kell ismerni.¹

Ez elismerés alapja az a tisztán jogi szabály, hogy az akaratnak a szerződéskötés esetén szabadnak kell lennie, már pedig a szerződéskötéskor legalább a szokott életmódból való engedés lebeg ijesztő árnyként a munkás felett, ha egyenesen nem az éhhalál. Ha pedig ez utóbbi esetben még a lopás büne alól is felmentjük a kenyeret lopót az akarat hiánya alapján, akkor legalább is következetes, hogy az első esetben az akaratnak hiányát, vagy nagyfokú befolyásoltságát állapítván meg, a szerződéses kötelesség alul felmentsük, ha az érdekelt munkások többsége megállapítja, hogy a bér a megfelelő életmódhoz nem elegendő.

A sztrájk jogát tehát csak akkor lehet elismerni, ha a többség határozza el a sztrájkot.² A mivel szemben különö-

¹ Le tribunal des prud'hommes 1891 aug. 18-án ezzel ellenkezőleg kimondotta, hogy a munkások egy részének jogos sztrájkja nem jogosít fel a szerződésszegésre.

² Ez a *Millerand*-féle javaslatnak is kardinális pontja, mely ezen felül még azt mondja, hogy a sztrájk felett az összes munkások szavazással döntenek, s minden héten ismétlik a szavazást a sztrájk fenntartása vagy megszüntetése tárgyában.

sen azt hozzák fel, hogy ez a munkaszabadság megsértése, mely pedig az egyes munkásnak épp oly becses, mint a sokaságnak.¹

Ez a többségi elv a munkásügyek megoldásának egy más irányában is elfogadtatott alapul, nevezetesen azok részéről, a kik a collectiv munka-szerződésnél vélik a munkás-kérdést megoldhatni.²

De indokolható a sztrájk azzal is, hogy a munkaszerződés csak addig kötelez, míg a viszonyok nem változnak, a mi az 1899: XLI. t.-cz. 16. §-ban is kifejezést nyer, a mikor a föld, a vízi, út- és vasútmunkásokra kimondja: «Ha a munkások a változott munkáltatási viszonyok miatt a szerződésben meghatározott egységáruk mellett a munkát teljesíthetőnek nem találják, új egyezkedésnek van helye.» A minek magyarázatául az indokolás azt mondja: «... ha könnyű módon munkálható földrétegre számítva kötik meg a felek a szerződést s kiderül, hogy csalódtak, mert nehéz szappanos talajú a föld: képtelenség volna a munkást arra kötelezni, hogy az egész munkaidő alatt a könnyű munka reményében megállapított egységár mellett dolgozzon».³ A munka béremelkedése esetén épen ily képtelenség a munkást arra kötelezni, hogy a régi áron dolgozzék, épen azért, ha már nem lehet a régi feltételek mellett munkást kapni, akkor az azok mellett létrejött szerződés tovább nem kötelez. Az a körülmény, hogy ez a munkásszerzés lehetősége a sztrájk előtt formailag meg van-e vagy nincs, nem határoz, mert a sztrájkkal beállott az az állapot, hogy a régi feltételek mellett munkást kapni nem lehet.

VII. A munkabéri szerződés kötésénél tehát a munkáltató, mint erősebb fél, áll szemben a gyenge munkással, ezért tehát a jövőben erre a szerződésre is alkalmazni kellene az uzsora-ügyletre vonatkozó elveket. Mai tételes tör-

¹ Waldeck-Rousseau véleménye l. *ab-Yberg*: 108. l.

² Kollektiv munkaszerződés alatt az értjük, melyet egy szakba tartozó munkások, több ugyane szakba tartozó vállalkozóval kötnek s mely az egyes munkásokat és vállalkozókat kötelezi, illetve az egyesek által kötött munkaszerződéseknek a collectiv eo ipso részévé lesz.

³ Országgyűlési irományok (1899.) XXV. k. 247. l.

vényünk szerint ez természetesen nem lehet. De Tervezetünk 957. §-a szerint majd lehet. E §. így szól: «Semmis különösen minden oly szerződés, mely által az egyik fél a másik fél tapasztalatlanságának, könnyelműségének vagy szorult helyzetének felhasználásával a saját szolgáltatásának értékét aránytalanul meghaladó ellenszolgáltatást köt ki magának.»

E kérdésben is megelőztek természetesen a külföldön s előbb belátták, hogy nem csak hitelügylet lehet uzsora ügylet, hanem minden más ügylet. Tudjuk, hogy valamennyi közt a munkabéri szerződéseknél fordul elő leggyakrabban, mert mindig tapasztalatlanabb s tudatlanabb s mindig szorult helyzetben van az egyik fél.

A külföldi judikaturában számos határozattal találkozunk, a mikor a munkabéri szerződést azon az alapon, mivel a bér s illetve jövedelem csekély, érvénytelenítik. Így egy konkrét esetben érvénytelennek mondotta ki a berlini bíróság azt a munkabéri szerződést, mely egy kereskedő és elárúsítónó között oly feltétel mellett jött létre, hogy havi 25 M. fizetésen kívül províziót fog kapni. Ez a provízió pedig másfél hónap alatt csak 56 fillért tett ki. Csakhogy a már teljesített munkáról sem feledkezett meg és ennek megfelelő díjazására is kötelezte a kereskedőt.*

Az eredeti szerződés érvénytelenítésének alapja világos. Kétségtelen, hogy a kilépett elárúsítónó nemcsak a felmondás nélküli kilépésre volt jogosítva. Kétségtelen az is, hogy a mikor az összes alkalmazottak lépnek ki, a helyzet semmi-
ben sem különbözik ettől az esettől.

De nézzük már most azt az esetet, a mikor valamely szerződés a keletkezéskor nem uzsoraszerződés, azonban fennállásának tartama alatt azzá válik. A munkabéri szerződést rendszerint két heti, sok helyen egy heti sőt háromnapi felmondásra kötik s a törvény szerint próbaidőre. A mennyiben a felmondás be nem következik a szerződés továbbra is fennáll. Sokszor a felmondás úgy van szabályozva, különösen az egy-két heti felmondás mellett kötött szerződéseknél, hogy csak szombaton lehet felmondani, világos tehát, hogy

* Jogtudományi Közlöny 1905 okt. 20-iki sz.

a szombat mindig egy-egy újabb meghosszabbítást jelent. S világos, hogy ez idő alatt a munkás oly körülmények közé juthat, hogy a bérből nem tud már megélni. Lehet, hogy az a munkaszolgáltatás csökkenésével is jár, de ez közönyös, mert a munkás szolgáltatásánál az ő személyi lekötöttsége a fő. A munkaszolgáltatás kivétele, kisajtolása a munkáltató gondja kell, hogy legyen.

Ilyen esetben tehát a munkás a munkát szintén felmondás nélkül abba fogja hagyhatni, mert uzoraszereződés. De fogják mondani, hiszen módjuk lett volna felmondani azoknak, a kiknek nem tetszik. Csakhogy 1. nem csak az az uzoraszereződés, melyet megtartanak, hanem az is, melyet meg nem tartanak; 2. a munkásság alacsonyabb értelmiségénél fogva nehezebben érti meg a helyzetet s így későn veszi észre, hogy uzoraszereződést kötött; 3. csak együttes fellépésének lehet eredménye, miután egyenkinti fellépés esetén a munkás fél, hogy még a hátrányos alkalmazást is elveszti. Miért is csak a sztrájkjal segíthet magán.

A munkabéri szerződés ilyen felbontása tehát nem szerződészegés, sőt a meg nem felelő bérért teljesített munkáért még a munkások követelhetnek ellenértéket. Ezt az ellenértéket ez időszerint azonban semmi módon sem sikerül elnyerni, a munkások mintegy ellenértékeként a sztrájkolóknak az előbbi munkába való visszafogadását követelik. S legyen ez bár látszólag erőszak, mégis kétségtelen, hogy ellenérték a kisebb bérért teljesített munkáért. S így a munkásság ösztönzerű igazságérzetének megnyilatkozása.

Eltekintve a Tervezet álláspontjától, kétségtelen ugyanis az, hogy nem kellett volna okvetlenül az uzoraszereződés semmisségét kimondani, hanem az ellenérték adására való kötelezettséget. S a munkabéri szerződésekre nézve ezt az elvet a szokásjog már ki is fejlesztette s azért ezekre nézve fenn is volna tartandó, illetve jogi szankcióval ellátandó. Mert most még csak szankció nélküli jogi szokás.

VIII. A gazdasági tényezők oly irányú hatásának következménye, hogy a munkabérszerződés összes feltételei egyenlősülnek, azt a további következményt is maga után vonja, hogy az összes munkabérszerződésekre iparkodik a munkás-

ság összessége befolyást gyakorolni. Ez annál természetesebb, mert az áruczikknek csak egy részét készítvén, — azokkal, a kik együtt készítik el az egészet, egy bizonyos *egyetemleges* viszonyban állanak. E befolyás érvényesítésének módja: a *sztrájk*. Helyesként fogadva el azt a tételt, hogy a munkásság összességét minden egyes megkötött munkabérszerződés érdekeiben érinti, el kell fogadni a beavatkozás jogát is. E beavatkozás további alapja a munkabérszerződésnek a célja t. i., hogy a munkabérszerződés arra való, hogy a munkásnak egy bizonyos standard of lifejét biztosítsa és arra, hogy általa helyzetén is fokozatosan javithasson. Minden munkabérszerződés tehát azzal a hallgatólágos kikötéssel jó létre, hogy csak addig érvényes, a míg e célzt biztosítja. Ez a körülmény igazolja az úgynevezett szerződészegés mellett létrejött sztrájkot is, mert hiszen olyan sztrájk, melynél formai szerződészegés nem forog fenn, a jogelvek szempontjából vizsgálat tárgyává sem tehető.

Ennek daczára sokan mindezeket a körülményeket szem elől tévesztve állapították meg a sztrájk jogi természetét. E megállapítások természetesen ellenkeznek az általunk fent megjelölt álláspontban körülírttal s ellenkeznek a kifejlett gazdasági viszonyokkal.

A sztrájkot sokan akként vélték elbírálni, hogy ki-mondták rá azt, hogy *delictum*,¹ tehát büntetendő, mások meg a munkaszerződés mai alakját hibáztatva, a szerződési szabadság hiányában látták a bajt, ebben az irányban követelnek tehát orvoslást. Sokan a munkások iránti jóindulatot színelve, a sztrájkot azért mondták eltiltandónak, mert a munkásoknak árt. Ez az állítás tettetés. Mert jól mondja Leroy-Beaulieu, a ki pedig nem szocialista, hogy tévedés azt hinni, hogy a sztrájk ártott a munkásoknak, mert ellenkezőleg hozzájárult ahhoz, hogy a vállalkozók a munkásokat respektálják, sok visszaélést megszüntetett és kizsákmányolást megakadályozott.²

¹ V. ö. Jegt. Közl. 1905. évf. 25. sz. Baumgarten M. próbaelődásáról szóló tudósítást.

² Essai sur la repartition des richesses című értekezésében.

Nem! A sztrájk az egyetlen mód és eszköz ez időszerint arra, hogy a munkás magán a vállalkozó tulajdonságával szemben segítsen. A munkások összetartásának megnyilvánulása.

Mindenekelőtt meg kell állapítanunk a sztrájk általános természetét, a mit a háborúval való összehasonlítás révén érhetni el legkönnyebben, mert a sztrájk *gazdasági harc*, melynek jelentőséget az a körülmény ad, hogy közvetlen célja az, hogy a sztrájk alatt azokban az üzemekben *egyáltalán* ne dolgozzanak, s nem az, hogy csak azok a munkások ne dolgozzanak, a kik eddig ott dolgoztak.¹ A sztrájk természetét tehát céljával állapíthatni meg, mely az új munkások szerződésének gátlásában nyilvánul.²

A sztrájkot sokan elfogadják jogosként, de csak akképen, hogy az a dolgozni nem akaróknak munkamegtagadása és eltávolítása azzal, hogy a vállalkozó ott keressen magának munkásokat, a hol tud. De ez ellenkeznék úgy a sztrájk céljával, mint a többségi elvvel, melyet a gazdasági viszonyok fejlesztettek ki azzal, hogy a munkafeltételeket egyenlősítették. A többségi elv csak akkor érvényesül, ha más munkás a többség ellenére az elhagyott helyekre be nem léphet.

A minthogy az esetben, ha a kollektív szerződés érvényessége valakire kiterjed, ez nem is történhetik.

A sztrájk különös természete már most úgy fejlődött, hogy jóllehet a sztrájkot nem a munkások többsége határozta el, jóllehet a munka feltételeit sokan elfogadnák, még sem vállalnak munkát, mert a munkások már most elismerik egymás közt a sztrájkolóknak azt a jogát, hogy visszatérhesse nek helyükre a sztrájk végeztével. A sztrájkknak tehát már van, hogy úgy mondjuk: *naturalis* jogi tartalma, melyet a bíróság előtt érvényesíteni ugyan nem lehet, de amelyet munkások és munkáltatók már is elismertek. A sztrájkjog tulajdonképpen már teljesen ki van fejlesztve. Főfeltétele lévén a sztrájk sikerének az összetartás, a munkások kötelességük-

¹ Deutsche Juristenzeitung 1899. évf. 21. sz. Lilienthal cikke.

² De azért tulás *Wenckstern*: Die Arbeitsvertragsgesetzgebung (1900.) 15. l. véleménye, a ki azt mondja, hogy a sztrájk védőinek fel fogása szerint a sztrájk egy bizonyos munkásoktól, bizonyos kedvező feltételek melletti munkához való joga.

nek tekintik az összetartást, a mely kétségtelenül igen sok áldozatot követel a munkások részéről.¹ De minden harc követel áldozatot, enélkül nincs győzelem. Mintán tehát a sztrájk a társadalom két osztálya közötti harc, a sztrájkjog tulajdonképen a harczjoghoz, a nemzetközi joghoz hasonlítható, *osztályközi jog*, mely csak azok részéről ismerhető el, a kik elismerik, hogy a társadalmi osztályok egymással ellentétes érdekűek s így egymással küzdelemben állnak.

Nagyon naiv felfogás volna azt hinni, hogy a rabszolgaság, a jobbagyság törvényei eltörlésével az osztálykülönbség is megszűnt. Ha pedig nem szűnt meg, úgy ennek hatásai érezhetők kell, hogy legyenek, a minthogy kétségtelenül érezhetők is a munkaszerződésben, mert akármennyire eltörülte is a törvényt a függő viszonyt, a személy feletti rendelkezést, a munkaszerződés mégis fenntartotta,² a mi által ellentétbe kerül a hangoztatott jogelvekkel, a mi megint csak indokolttá teszi, hogy a munkás és munkaadó viszonyát ne a szerződésre vonatkozó általános elvek szerint döntsük el.

IX. A sztrájk esetére sokan elfogadják azt az elvet, hogy a munkások egyenkint nem vonhatók felelősségre a szerződészegésért, hanem csak a munkások szervezete, mely az sztrájkot előidézte.

Ennek a kérdésnek felvetése feltételezi a collectiv szerződéseket, de nem mintha ez esetben el volna fogadható ez az elv, hanem azért, hogy mégis némileg indokolt legyen ilyen eszmének a felvetése is. De ott a hol, mint nálunk, a collectiv szerződés jogilag általánosan nincs elismerve s egyáltalán nincs szabályozva, a hol mint az 1898:II. t.-cz.-ben az egyéni munkabérszerződés szabályai szerint oldják meg, ott igazán lehetetlenség erről az elvről beszélni.

A kérdést a rendszeres tárgyalás szempontjából nézve, két részre kell osztani: az elsőben arról kell szólni, ha collectiv szerződés nincs, a másodikban arról, ha volt.

¹ Azt mondja *Stenglein* («Deutsche Juristenzeitung» 1899. évi 25. sz.) hogy az áldozatok meg volnának kimélhetők, megfelelő jogi szabályozás által.

² V. ö. *Menger*: Neue Staatslehre (1903.) 140. l. és 146. l.

1. A munkás szakegyletek anyagi felelősségének kimondása nem valamely jogi elv alkalmazása, hanem annak a törekvésnek a megvalósítása céljából történik, mely a sztrájkot minden eszközzel le akarja törni. A hol azonban alkalmazták, belátták azt, hogy ez elv segítségével a sztrájkot nem lehet megszüntetni, a miért is ott ez elvet már el is vetették, a mi persze nem szolgálhat annak akadályául, hogy nálunk, mint mentőeszmét fel ne kapják.

Jogászai szemmel nézve a kérdést, kétségtelen, hogy a munkásegylet a munkáltatóval nem szerződött s így vele szemben szerződészegő fél nem lehet, kártérítésének alapja csak szerződésen kívüli kártérítési kötelesség lehet. De kétségtelen az, hogy nem a szakegylet sztrájkol, hanem a munkások. A szakegylet, vagy más munkásegylet ugyan segíyezi a munkásokat, de megteszi azt sok egyes ember is, ha ez volna a kártérítés alapja, akkor ezeket kötelezni kellene rá. Lehet, hogy azon az alapon vélik sokan a kérdést megoldhatónak, a mit a Tervezet 1 (1104) 104. §-a foglal magában. E szerint: «A ki mást egy harmadik személy irányában fennálló kötelességének megszegésére szándékosan reábir . . . : a harmadiknak a kötelesség megszegéséből eredő kárért az adóssal egyetemleg felelős.» Csakhogy ez az elv sem lesz alkalmas a szakszervezetek felelősségének megállapítására, miután a szakszervezet, mint ilyen, nem bírhat senkit arra, hogy kötelességét ne teljesítse, ezt legfeljebb valamely tagja fogja tehetni, ennek az eljárásáért pedig alig lehet a fenti elv alapján a szakszervezetet felelőssé tenni.

2. A collectiv szerződések elismerése esetében a helyzet annyiban mutatna eltérő képet, a mennyiben akkor a szerződést kötő a munkásszakszervezet. Kétségtelen, hogy a munkásság képviselőiben kötött szerződés a képviseltekre is kötelező, de csak rebus sic stantibus. A mint a körülmények vagy a megélhetési viszonyok változnak, már e kötelezettségnek meg kellett szűnnie. De itt nem is ez a kérdés, hanem az, hogy mi történjék a felelősség megállapításával. Kétségtelen, hogy ha szerződés teljesítéséről van szó, ezt csak a munkásoktól lehet követelni, ha nem teljesítik, jóllehet kötelesek vele, akkor kártérítésre kötelesek, de csakis

a szerződésszegők s nem az az egyesület, melynek elnöksége sokszor nem tagok képviselőjében járt el.

Ezzel az elvvel tehát a sztrájkokat nem lehet megszüntetni.

X. Láttuk, hogy a Tervezet 1104. §-ban gondoskodik arról, hogy a sztrájk-agitátorokat felelőssé lehessen tenni. Csak hogy ez a rendelkezés nem lesz foganatosítható, mert minden egyes munkásra nézve bizonyítani kell majd, hogy az agitátor vette rá a sztrájkra, a mi képtelenség, mert a sztrájk érdekében kifejtett agitáció és a sztrájk, mint eredmény nem elegendő, mivel az eredmény más tényező hatása alatt is állhatott elő.

Tekintsünk azonban el a kérdés gyakorlati részétől, s nézzük az alapelvet. A fenti rendelkezés szerint az, a ki tekintélyével, szavának meggyőző vagy izgató erejével, szak tudásának látszatával, vagy bármily módon harmadik személy irányában fennálló köteletségének megszegésére reábir, az ebből eredő kárért az adóssal egyetemleg felelős. Az első pillanatra is szembetűnő, hogy ez az elv képtelen, mert valamely tényállás más színű, ha nem is hamis előadása révén mindig úgy lehet feltüntetni a helyzetet, mintha az előadónak volna igaza. Az ez alapon formált s kimondott vélemény már most kártérítésre kötelezzen? A kártérítési köteletség alapja itt nem lehet más, mintha feltesszük, hogy a kötelezett a reábiró kezében tehetetlen báb vagy eszköz. E nélkül ugyanis nem tehető más felelőssé. A kötelezettnek ezt a tulajdonságát pedig a reábirónak kellett előidéznie, mert ha már a szerződéskötéskor is akaratnélküli volt, akkor a szerződés úgy sem kötelező. Már most lehetséges-e a jogrend alapelveibe ütköző ilyen szabályt a törvénykönyvbe iktatni?! Lehetséges-e a szabad akarat álláspontján álló törvénykönyvbe olyan elvet foglalni, mely a sztrájkvezérnek szuggeráló erőt tulajdonít a szerződés teljesítésének megtagadása körül, de az éhhaláltól féltő munkás szerződését akaratának szabad elhatározása mellett kötöttként tekinti?

Összefoglalva az elmondottakat, a következő elvek állapíthatók meg:

1. A munkások tényleg soha sem köthetnek egyéni munkabéri szerződést ;

2. a munkások minden társuk által kötött szerződés körül érdekelve vannak ;

3. a munka-szerződés kötésekor a munkás akaratának szabad elhatározási képességével nem bír ;

4. a munkás a munkabéri szerződéssel standard of life-ját akarja biztosítani ;

5. a standard of life meghatározására és javítására jogosultak ;

6. a munkabéri szerződés mindig a clausula rebus sic stantibus hallgatólagos kikötése mellett köttetik ;

7. a sztrájk esetén, akkor mikor az a munkafeltételek javítása iránt tört ki, szerződésszegés nem forog fenn ;

8. a munkabéri szerződés, vagy kötésekor, vagy utóbb a viszonyok változása következtében uszoraszerződéssé lehet, a miért a munkások újabb feltételek megállapítását követelhetik ;

9. a sztrájk tehát, melylyel fenti céljaik elérésére törek-szenek, jogosult ;

10. a sztrájkoló munkásnak a fenti esetekben a munkába való visszalépés jogát biztosítani kell ;

11. a munkásszervezetek a sztrájk esetén kártérítésre nem kötelezhetők ;

12. a sztrájk-agitátorok szintén nem kötelezhetők kártérítésre.

Dr. Nagy Dezső elnök:

T. Teljes-ülés!

Azt hiszem, hogy a t. jogászegylet nézetével találkozom, midőn a t. előadó úrnak nagybecsű előadásáért az egylet nevében köszönetet mondok. A tárgy a milyen új, ép olyan érdekes is és különösen aktuális a mai időkben, a midőn a társadalmi viszonyok és ezekkel együtt a jogviszonyok is forrongásban és átalakulásban vannak és főleg érdekes és hasznos volt az előadás azért, mert ez a kérdés talán nemsokára a törvényhozás elé is fog kerülni és a jogászegyletnek egyik legfőbb és legszebb feladata az, hogy a törvényhozási munkálatokat előkészítse és azoknak tudományos vitáival irányt szabjon.

Ez a felolvasás is minden tekintetben alkalmas arra, hogy ezen célznak megfeleljen és ezáltal a jogászegylet súlyát úgy az állami, mint a társadalmi életben megfelelő mértékben növelje.